

Romi na području općine Đurđevac

Romi se doseljavaju, na područje današnje općine Đurđevac u prvoj polovini 19. stoljeća. Budući da se često sele i nemaju stalna naselja, djeca Romi ne idu u školu. U pisanim dokumentima Romi se prvi put spominju 1858. godine u Pitomači. Kako će se položaj, način i karakteristike života, odgoj i obrazovanje Roma u Pitomači posebno obraditi, ovdje će se prije svega govoriti o Romima u Đurđevcu (Đurđevački i Kalinovački pijesci) i Kloštru Podravskom.

Romi u naselju Đurđevački pijesci bavili su se izradom korita, koja prodaju po selima, dok žene prose. Živjeli su u zemnicama ili u kolibama pletenim od pruča, zamazanim blatom. Smatra se da su došli iz Rumunjske. Živjeli su dosta teško, djeca nisu išla u školu i bila su vrlo loše obučena. Romi nisu znali čitati i pisati, a govorili su jednim od dijalekata romskog jezika. Od oko pedesetak Roma na Đurđevačkim i Kalinovačkim pijescima, II svjetski rat su preživjela, prema podacima, samo dvojica, dok su ostali stradali kao žrtve fašističkog terora.

Romi, koji danas žive u naselju na Đurđevačkim pijescima, doselili su se nakon 1945. godine iz Međimurja i Mađarske. Način života, do danas im se malo promijenio. Uglavnom žive u kolibama, a bave se sakupljanjem ljekovitog bilja i starog željeza. Dio se zapošljava kao sezonska radna snaga, a žene prose po selima.

Djeca Romi ne idu redovito u školu (obuhvaćeno je oko 10 % djece), a nekih uopće nema u evidenciji. Zadnjih godina Centar za socijalni rad pomaže školovanje djece Roma. Neka su izdvojena iz obitelji, dok određeni broj prima socijalnu pomoć. Školske godine 1982/83. sedamnaestero djece Roma u prvom razredu, dobilo je sav pribor, odjeću i obuću, kao jednokratnu pomoć. U romskom naselju na Đurđevačkim pijescima živi oko 50 romskih obitelji (170 – 180 Roma). Žive u veoma teškim uvjetima. Kolibe su bez namještaja, sa zemljanim podom, bez vode i struje, osim nekoliko kuća koje imaju struju. Djeca su loše obučena, neishranjena, a česte su i bolesti, pa i zarazne. Centar za socijalni rad brine se za oko 30 % Roma, a broj se stalno povećava. Romi na Đurđevačkim pijescima zatvoreni su u »etničku* grupu, unutar koje se žene, a sa ostalim stanovništvom imaju malo kontakata (nisu uključeni ni u društveno-političke organizacije). Na inicijativu OK SSRNH Đurđevac, problem Roma se nastoji sustavno analizirati i riješiti (zdravstveno osiguranje, poboljšanje uvjeta stanovanja, školovanje djece, zapošljavanje).

Iako se sve više djece Roma upisuje u prvi razred Osnovne škole »Grgur Karlovačan« u Đurđevcu, još uvijek ih mali broj završava, a napuštaju školu u petom ili šestom razredu.

Zbog teških uvjeta života uspjeh u školi je uglavnom slab, a na njega djeluje i neobrazovanost roditelja i nezainteresiranost za školu. Možda izgleda kao da nema razloga zašto djeca Romi

ne idu (i ne završavaju školu), no uza svu pomoć i razumijevanje škole i društvene zajednice, treba mijenjati i navike, pa i sam način života Roma. Nakon posjete romskom naselju na Đurđevačkim pijescima i razgovora s Romima, čini se da je rješenje još daleko. Romi shvaćaju težinu svog položaja, no sami nisu u mogućnosti da ga riješe. Akcija društveno-političke zajednice i društveno-političkih organizacija kod rješavanja pitanja stanovanja, zaposlenosti, socijalne zaštite, obrazovanja Roma u Đurđevcu je neophodna, a dosadašnji rezultati mogu biti poticaj za daljnji, intenzivniji rad.

Na području Mjesne zajednice Kloštar Podravski žive 103 obitelji Roma (12,83 % od ukupnog broja). Više od polovice Roma su dobrog imovnog stanja, pa i boljeg od poljoprivrednih domaćinstava. Bave se uglavnom otkupom krpa, perja i preprodajom robe. Zbog toga su rijetko kod kuće, jer se poslovima bave po cijeloj Jugoslaviji. Siromašni Romi vode i djecu sa sobom, pa ona ne idu u školu. Neki Romi rade kod obrtnika ili pomažu kod obavljanja fizičkih, sezonskih poslova. Samo jedan Rom je stalno zaposlen. Najveće poteškoće imaju Romi iz ulice Oderjan, koji su siromašni, a prema Informacijama o životu Roma na području općine Đurđevac OK SSRNH od 1979. godine »... neće raditi, ako i zarade nešto novaca odmah ga upotrijebe za piće, opijaju se i u pijanom stanju izazivaju svađe, tuče i nered ne samo u porodici, već i na javnim mjestima. Može se reći da su u svakom pogledu zaostali (djecu ne odgajaju pozitivno, ne brinu se o njima, ne šalju ih u školu). Ipak, većina Roma u Kloštru Podravskom živi kao i ostalo stanovništvo, uz specifične načine privredivanja».

U Osnovnoj školi »Stevo Došen« Kloštar Podravski, djeca Romi su dosta redoviti učenici, iako ih još malo završava zbog napuštanja škole. Tako je 1979/80. školske godine od ukupno 880 učenika bilo učenika Roma 81 ili 9 % (64 pozitivno ocijenjeno, 11 negativno, 6 nepolaznika). Naročita se pažnja posvećuje siromašnim učenicima Romima, pa je njih 32 dobilo besplatne udžbenike i prehranu u školskoj kuhinji. Učenici Romi imaju sve mogućnosti da redovno pohađaju i uspješno završe školu. Naravno, pohađanje škole ima pozitivan utjecaj na djecu Rome, iako obrazovanje samo ne može riješiti sve njihove probleme.

Iako Romi, kao etnička grupa, na području općine Đurđevac gotovo ne egzistiraju (prema popisu stanovništva 1971. godine – 2 Roma, a prema popisu stanovništva 1981. godine – 52 Roma), stvarni broj im se, prema procjeni, kreće između 1.500 – 2.000.

U posljednje vrijeme škole se sve manje susreću s problemom nepolaska djece (naročito u nižim razredima), ipak je još uvijek 50–60 nepolaznika. Prema podacima Općinskog suda za prekršaje u Đurđevcu, Romi plaćaju redovno kazne za svoju djecu koja ne idu u školu, pa je sigurno da se taj problem ne može riješiti na takav način. Pokazalo se, naime, da ni viši životni standard nije utjecao na svijest Roma o potrebi redovnog školovanja, kako ćemo vidjeti na primjeru Pitomače.

Premda je problem odgoja i obrazovanja djece Roma zajednički za sva mjesta gdje Romi žive, primjer Pitomače je prema mnogim značajkama jedinstven i specifičan.

* Stavljanje nekih pojmova između navodnika koristi se u slučaju moguće razlike uobičajenih izraza i kolokvijalnog značenja. Navodnici ne impliciraju, dakle, vrijednosni su, jedino služe izbjegavanju terminoloških nesporazuma.

ODGOJ I OBRAZOVANJE DJECE ROMA U PITOMAČI

Romi u Pitomači umnogome se razlikuju od ostalih Roma. Prije svega po načinu života, životnom standardu, stanovanju, pa i obrazovanju. Danas u Pitomači ima 915 Roma (15,7 % žitelja Pitomače). Prilikom popisa stanovništva godine 1981. niti jedan žitelj Pitomače nije se izjasnio kao Rom, a tako je bilo i prilikom svih ranijih popisa stanovništva nakon oslobođenja. Navedena brojka odnosi se na stanovnike Ulice braće Radić i Vladimira Nazora, koji se izjašnjavaju Hrvatima, i jedino prezimena, istovjetna s prezimenima u starim knjigama rođenih župe Pitomača s kraja prošlog stoljeća, kraj kojih je upisana zabilješka: cigani, domaći cigani ili cigani koritari, ukazuje na njihovo podrijetlo. Ti se podaci (915) tek donekle slažu s procjenom Općinskog komiteta Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske u Đurđevcu, od 400 romskih obitelji u Pitomači.

Iako Romi u Pitomači imaju visoki životni standard, njihov život nije lagan. Rijetko su kod kuće, a bave se preprodajom raznih odjevnih predmeta, većinom vesti, pa i otkupom perja i krpa na području čitave Jugoslavije. Prema podacima Mjesnog ureda Pitomača godine 1981. rodilo se 26 Roma (13 djevojčica i 13 dječaka), vjenčalo se 11 romskih parova (prosječne starosti žene 24,1 godina, muškarci 25,8 godina). Relativno kasno stupanje u brak je prividno. Naime, većina Roma se zbog mladosti (13, 14 godina) ne može vjenčati, iako zajedno žive i imaju djecu (o problemu rane udaje učenika osnovne škole od šestog do osmog razreda još će se posebno govoriti).

Zbog teškog i napornog života u stalnim putovanjima, Romi se prerano iscrpljuju i rijetko dožive duboku starost (godine 1981. umrlo je deset Roma prosječne starosti 40,9 godina). U društveno-političkom životu mjesta Romi vrlo malo sudjeluju, već zbog toga što su rijetko kod kuće. Uglavnom su vjernici, katolici, a mnogo drže do pogrebnih obreda. Poštovanje prema mrtvima iskazuju i podizanjem posebnih nadgrobničkih spomenika koje vrlo uredno održavaju.

Nepolazak djece Roma u školu bio je najveći problem u njihovu prosvjećivanju i opismenjanju. No danas i kod većine njih prevladava shvaćanje o nužnosti da im se djeca školuju. Koliko je to rezultat svijesti ili zakonskih obaveza, teško je reći. Ipak, neosporna je činjenica da se Romi danas sve više uključuju u tokove našeg društva, a s vremenom se razlike između njih i ostalog stanovništva smanjuju, brišu i nestaju. Budući da u Pitomači nema »tradicionalnih« romskih problema (stanovanje, zapošljavanje – iako to uvjetuje sam način života, a i zdravstvena zaštita se u posljednje vrijeme regulira) odgoj i obrazovanje mogu biti polazna osnova, put ostvarivanja daljeg napretka Roma, u dosljednom poštovanju i realizaciji svih građanskih i samoupravnih prava.

OPĆA PUČKA ŠKOLA U PITOMAČI 1884 – 1918.

Romi su u Pitomaču došli u prvoj polovini 19. stoljeća. (Pitomača je kao naselje osnovana između 1695. i 1702. godine.) Budući da se često sele i nemaju stalno mjesto boravka, ne uspostavljaju prisne veze sa stanovništvom. Sredinom 19. stoljeća vjerojatno se duže zadržavaju – a možda i stalno – u Pitomači, jer su djeca Romi upisani u Knjigu rođenih župe Pitomača (Matricula Baptisatorum Filialis).

Zanimljivo je, da je te iste godine, 1858. 23. augustus, pod rednim brojem 96, upisan Bartolomeus, sin Stephanusa Radelić i Rose Horvatinović. Budući da prezime Horvatinović nije romsko, vjerojatno je riječ o »mješovitom« braku već sredinom 19. stoljeća, što znači da su veze Roma i ostalog stanovništva Pitomače bile tada na zavidnom nivou.

Romi se u to vrijeme bave kotlarskim i kovačkim poslovima, a dio njih pravi korita i različite drvene predmete. Nema sumnje da su ti poslovi bili korisni ostalom stanovništvu, pa u Pitomači nije bilo »odbojnog« stava prema Romima. Žene prosjače i bave se gatanjem, a sa sobom vode i manju djecu, dok ono koje još nije prohodalo nose u malom drvenom koritu.

Da li su romska djeca tada išla u školu? Može se pretpostaviti da jesu, jer su živjeli u samoj Pitomači i uglavnom su stacionirani. Činjenica je da se učenici Romi spominju u najstarijoj sačuvanoj knjizi Osnovne škole »Petar Preradović« u Pitomači: »Glavni imenik (matica) školskih sposobnjaka« Obće pučke škole u Pitomači, počam od godine 1884. do godine 1894., od broja 834. do broja 2007.

Na prvoj stranici pod tekućim brojem 846 upisana je Tonka Radelić, rimokatolička vjera, doba 1877., domovina Hrvatska, rodno mjesto Pitomača, ime oca Tomo, seljak, stanuje kod kuće, kućni broj 26, postala sposobna za polazak učione 1884., otpuštena iz škole 1884., uzrok otpusta – tjelesno slaba.

Na drugoj stranici su upisani pod tekućim brojem 856 Gjuro Ivanović, 1877., otpušten iz škole 1884. jer je siromašan i pod tekućim brojem 859 Ivan Ivanović, 1877., koji je također otpušten iz škole 1884. jer je posve siromašan. Dakle ovo troje djece Roma školskih obveznika nije ni pohađalo školu. Prvi Rom koji je pohađao i završio četiri razreda bio je Gjuro Ivanović, 1879., upisan na stranici 15, tekući broj 1077. Školu je počeo pohađati 1886. a četvrti razred je završio 26. VIII 1889. godine. Roditelji svih navedenih Roma upisani su kao seljaci.

Naziv »cigani« upisan je prvi put kod Imbre Ivanovića, kućni broj 86, čija je kćerka Ana upisana pod tekućim brojem 1315, na 29. stranici. U školu je pošla 1888. godine (rođena 1881. godine), ali je već 1889. godine otpuštena zbog rodbinskih odnošaja.

Kod stazeža (zanimanja) roditelja ili skrbnika rijetko se nalazi upisano »cigan« kod Roma, već mnogo češće »seljak« ili »ratar«.

Malo je podataka koji bi bliže osvjetlili obrazovanje i tadašnje školstvo, pa i obrazovanje Roma. Početak školstva u Pitomači veže se za njemačke škole u Vojnoj krajini, koje su počevale samo dječake u čitanju i pisanju (osposobljavanje za službu vojničkih pisara, a najsposobnijih za kadetsku školu).

Antun Cuvaj »... u izvještaju od 15. lipnja 1759. godine spominje u Varaždinskoj krajini njemačku školu u Pitomači. (CUVAJ, 1907., str. 422, 5).

Narodna škola za svu djecu u Pitomači djeluje od 1800. godine, a za nju se brine vojna i civilna općinska uprava. (Pitomača 1783. godine ima 1497 stanovnika, od toga 410 djece).

U izvještaju Komarničkog arhidakonata 1840. godine govori se da u Pitomači ima 145 učenika. (PROTOCOLLI VIS. CAN. KOMARNIČKOG ARHIDAKONATA 103/XV b str. 220 – 245. REPUBLICKI ARHIV HRVATSKE).

U vrijeme prvih upisa djece Roma (1884. godine) u Pitomači je bilo 2992 stanovnika, od toga 191 školske djece (Sematizam zagrebačke nadbiskupije za godinu 1882.)

Godine 1889. Rom Gjuro Ivanović završio je četvrti razred Obće pučke škole u Pitomači.

Annus, mensis, dies		Baptisati			Parentum		
Numerus currens	Navitatis	Collati baptisantis	Nomen	Nun legitum vel illegitim	Nomen cognomen condito	Religio	Locus domicilli et numer domalis
38	1858. aprilis	za	Georgiro	Legitimus	Georgius Ivanović et Eva Radelić zingari	Rka	Pitomača sub domali 86

Otkada je trorzredna škola (trivijalka), prerasla u četvero-
zrednu, nema podataka, no još 1875. prema statistici Narod-
nog školstva u Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji stanje u Pitomači
je slijedeće:

»Postoji torazredna škola (trivijalka). Spoli su razdijeljeni, pola-
ze cieli dan. Sposobnjaka ima 150, polazi jih 120. Opetovnjaka
obstoji 60, muških 40, ženskih 20. Škola obstoji od 1800., uteme-
lji ju občina, čija i jest. Učitelj: Pavao Filjak. Plata 300 forinti od
občine, za orguljanje 120 forinti od župljana. Služi od 1850.«
(STATISTIKA... (HPKZ), 1875., str. 30, 45)

Godine 1875. bilo je dakle, 30 učenika nepolaznika i može
se pretpostaviti da su među njima bila i djeca Romi, budući da
se o njima, eksplicite nigdje ne govori.

Početkom 20. stoljeća nema brojnijih upisa Roma u školu,
ipak pojedini učenici Romi pohađaju i završavaju školu, a to je
za afirmaciju Roma u Pitomači veoma značajno.

NIŽA PUČKA ŠKOLA U PITOMAČI 1919 – 1940. DRŽAVNA NARODNA ŠKOLA U PITOMAČI

Nakon Prvog svjetskog rata, djeca Romi u Pitomači i dalje
pohađaju školu. Doduše ne u velikom broju, no nekoliko rom-
skih učenika se upisuje svake godine u Nižu pučku školu. Romi
su sada stalno naseljeni u Pitomači, tako da djeca imaju moguć-
nost redovito ići u školu, što kod neprestanog seljenja nije bilo
ostvarivo. A i zakon o obaveznom pohađanju škole, koliko god
bio »elastičan« i »popustljiv« prema Romima, sada kad se više
ne sele, polako ih prisiljava da šalju djecu u školu. Ipak to su još
uvijek pojedinačni slučajevi, pa školu pohađaju tek 5 – 10

MATIČNA KNJIGA RODENIH 1929. GODINE U PITOMAČI

Redni broj	Dan, mjesec i godina rođenja	Ime	Zakonito nezakonito	Roditelji – stalež
95	23. svibanj 1929.	Klara	nezakonito	Bara Bogdan Đuro Bogdan cigani koritari
121	1. srpanj 1929.	Ana	nazakonito	Ana Šajnović ciganka
209	14. rujan 1929.	Marija	zakonito	Ilija Ivanović Marija Ivanović domaći cigani

Roma, a dosta je nepolaznika. Možda je u Pitomači postojao i
treći razlog zašto Romi šalju djecu u školu – želja za znanjem,
zapravo za izjednačavanjem s ostalim stanovnicima, što bi s ob-
zirom na stvarni položaj Roma bilo vjerojatno.

Prema podacima Ispitnog izvještaja o napretku učenika –
školske godine 1921/22. u prvom je razredu upisano 7 Roma, od
kojih su troje završili, u drugom razredu dvoje Roma, jedan za-
vršio, a u trećem razredu jedna učenica Romkinja, koja ga je i
završila. Dakle, pet učenika Roma je neispitano (50%), što se
odnosi samo na upisane Rome u Nižu pučku školu. Svi učenici
Romi imali su vrlo pohvalno vladanje, a razred su završili sa
ocjenom I, a jedna učenica sa ocjenom I s odlikom.

Broj Roma u školi vremenom se ne povećava, što upućuje
na zaključak da je ograničen broj Roma koji su stalno naseljeni
u Pitomači, dok ostali (koritari i čergari) ne šalju djecu u školu.
Podaci iz 1929/30. to ilustriraju. Te godine je u prvom razredu 6
učenika Roma, u drugom dvoje, a u trećem – jedan. Pet je učenika
Roma završilo razred (I razred – 2, II razred – 2, III razred
– 1). Te se godine kod staleža roditelja opet spominje naziv »ci-
gan« (8) – (968 Djanić Bolto – otac – Joakim – cigan). Uspored-
bom s Matičnom knjigom rođenih iz 1929. godine vide se razli-
ke u položaju i statusu pojedinih skupina Roma, koje žive u Po-
tomači.

Romi se u to vrijeme dijele na podskupine. Najsiriromašnji
su koritari koji stanuju na kraju Dravske ulice, uz rub šume Ba-
nov Brod, u bajtama, zamunicama od pruča i blata. Muškarci iz-
rađuju vrbova korita, zdjele, kuhache i kopaju drvene »kopianje«

za napajanje stoke, dok žene obilaze seoske kuće i prosjače, no-
seći na leđima preko jednog ramena torbu. Sobom redovito
vode sitnu djecu, bosih nogu (kao što su i same – jedino za naj-
veće zime umataju noge u krpe), dok najmanju djecu nose is-
pod ruke u malom drvenom koritu. Imaju svoga kneza.

Na »višem« stupnju su čergari, koji stanuju na brežuljcima
prema Kladarama pd šatorima. Bave se »proizvodnjom« kotlo-
va – od starih prave nove, izrađuju zarače i sitniju metalnu
robu, zbog čega ih nazivaju »drobni kovači«. Žene se bave gata-
njem, a tek poneke i prosjače. Više se sele.

Na »najvišem« stupnju su piščokari, koji se – osim otku-
pom i preprodajom peradi, bave i preprodajom konja, te sku-
pljanjem konjskih struna i starih krpa. Imaju doduše skromne,
ali ipak zidane kućice u ulici prema Kladarama koja se sada na-
ziva Ulicom braće Radić i u današnjoj Ulici Vladimira Nazora.
Većina posjeduje vlastita kola i konja, neki i dva. U samoj Pito-
mači ne prose i vidljivo se odvajaju od koritara i čergara odjeva-
njem, govorom i načinom života.

Ako govorimo o školovanju i obrazovanju romske djece iz-
među dva rata, to se u prvom redu odnosi na piščokare, koji se
doduše sve više upisuju, ali i ne završavaju školu. Prema podaci-
ma Državne narodne škole u Pitomači (Ispitni izvještaj o na-
pretku učenika školske godine 1936/37.) u prva tri razreda upi-
sano je 17 učenika Roma. Samo je jedan završio razred, četiri
ponavljaju, a dvanaest je neocijenjeno. U drugom razredu su 4
učenika Roma (jedan je završio, tri su neocijenjena), u trećem
su razredu 2 (oba neocijenjena), a u četvrtom je razredu jedna
učenica Romkinja, također neocijenjena. Prolaznost Roma u
školi je izuzetno mala, tek 8,3%. Nepolazak djece Roma u školu
postaje gotovo nerješiv problem u odgoju i obrazovanju rom-
ske djece između dva rata.

DRŽAVNA MJEŠOVITA PUČKA ŠKOLA U PITOMAČI 1941 – 1945.

O obrazovanju djece Roma za vrijeme II svjetskog rata
malo je podataka. Za razliku od drugih mjesta, Romi u Pitomači
nisu zbog specifičnog položaja i veza s ostalim stanovništvom,
stradali u velikom broju. Krajem 1942. godine i početkom 1943.
Rome koritare koji su živjeli u zemunicama odveli su u logore iz
kojih se nikada nisu vratili – to su žrtve fašističkog terora, dok
su čergari i piščokari ostali stanovati u Pitomači.

Pohađanje škole za djecu Rome nije za vrijeme rata bilo
obavezno, no prema Ispitnom izvještaju o napretku učenika Dr-
žavne mješovite pučke škole u Pitomači školske godine
1942/43. u prvi razred je upisan 41 učenik Rom (33 neocijenje-
no, 1 nedovoljan, 3 dovoljan, 1 dobar, 3 vrlo dobar). U drugi raz-
red upisana su 3 učenika Roma a u treći 2 – svi neocijenjeni. U
to vrijeme nastava se nije redovno održavala, zbog korištenja
zgrade za potrebe vojske. U Pitomači te školske godine
(1942/43) radi 7 učitelja.

Zanimljivo je spomenuti da je u jesen 1944. godine u Sedla-
rici, pokraj Pitomače održan partizanski učiteljski tečaj za učitelje
Podravine, koji je vodila profesorica Vlatka Balić.

Romi su nastavili sa uobičajenim poslovima, otkupljuju
krpe i perje u okolnim selima. No 1944. godine gotovo su stra-
dali, ali nakon intervencije mještana Pitomače da su oni staro-

sjedioci, trgovci, a ne cigani, pošteđeni su. Nekoliko je Roma učestvovalo u narodnoslobodilačkoj borbi.

O sustavnijem obrazovanju za vrijeme II svjetskog rata, što se tiče Roma, ne može se govoriti. Ipak vrijedan je podatak da su za vrijeme rata učenici Romi išli u školu, iako je stalno postojala opasnost da ih odvedu u logor. Nakon oslobođenja Romi će biti omogućeno da se opismene i da djeca redovno pohađaju školu. Time počinje novi period u odgoju i obrazovanju djece Roma u slobodnoj socijalističkoj domovini.

OSMOGODIŠNJA ŠKOLA U PITOMAČI 1946 – 1960.

Nakon rata, pod utjecajem naprednih strujanja, djeca Romi masovnije pohađaju školu. Međutim druga djeca ih potcjenjuju i rugaju im se. Prema intelektualnim mogućnostima razlike između njih i ostale djece nije bilo, osim što su djeca Roma manje marila za školu i zato slabije napredovala. Učiteljica Đurđa Husinec koja u to vrijeme radi u Pitomači kaže: »Romi su se voljeli isticati i tući se, uvijek su kod sebe imali nož »škljocu«. U školu su dolazili obučeni kao i druga djeca – šarene suknjice, svileni »frtuni«, domaće veste. Nisu bili lošiji po učenju od druge djece, ali zbog izostajanja, jer nastupom proljeća odlaze s roditeljima na »teren«, ostaju neocijenjeni i slabo napreduju. Obiteljski odgoj im je slab i nedovoljan, a stečene radne navike su male.«

Prema podacima iz 1946/47. školske godine u prvom razredu upisano je 52 učenika Roma (28 neocijenjeno, 16 nedovoljan, 4 dovoljan, 3 dobar, 1 vrlo dobar), u drugom razredu 4 učenika Roma (2 neocijenjeno, 2 dovoljan), a u trećem razredu 2 (neocijenjena) učenika Roma. U zimi 1946. godine organiziran je večernji tečaj za opismenijavanje odraslih Roma do 45 godina starosti. Tečaj se održavao na tri mjesta, a odaziv Roma je na početku bio velik. Iako je tečaj bio predviđen u trajanju od tri mjeseca, mnogi ga Romi prekidaju i napuštaju. Nastavak tečaja 1947. godine nije donio značajnije rezultate, jer su ga završili samo najuporniji pojedinci.

Roditelji se vrlo malo interesiraju za djecu u školi, a veći interes javlja se tek ako djeca postignu neki uspjeh. U to vrijeme Romi još govore neko od narječja romani jezika, no znaju i hrvatski jezik, pa zbog toga nemaju poteškoća u školi. Ipak učenici Romi u školi slabo napreduju. Takvo je bilo stanje u dogoju i obrazovanju Roma sve do 1950. godine. Školske godine 1950/51. u prvi razred upisano je 24 učenika Roma (16 neocijenjeno, 3 nedovoljan, 2 dovoljan, 2 dobar, 1 odličan), u drugi razred 7 učenika Roma (5 neocijenjeno, 1 nedovoljan, 1 dovoljan), u treći razred 9 učenika Roma – svi neocijenjeni, u četvrti razred 2 učenika Roma (1 neocijenjen, 1 nedovoljan).

Tada se osniva posebno, samostalno odjeljenje učenika Roma, koji sad pohađaju školu odvojeni od druge djece u posebnoj zgradi, u Ulici braće Radić gdje ima najviše njihovih kuća. Učiteljica Jelka Pavlič i učitelj Ante Krivošić rade s njima po modificiranom nastavnom planu i programu. Na početku se stanje vidno popravilo. Sve više Roma ide u školu, izostanci su mnogo rjeđi, uspjeh u obrazovanju se povećava, pa se činilo da je to pravo rješenje za školovanje djece Roma. Ali vremenom se uočavaju slabosti tog načina odgojnog djelovanja. Izoliranost Roma se sve više potencira, nisu više u kontaktu s drugom djecom, nema međusobnog djelovanja. Stečeno obrazovanje je nisko, a pozitivni odgojni utjecaji tijekom nekoliko godina su neznačajni. Zbog toga se 1956. godine ukida samostalno odjeljenje i otada učenici Romi pohađaju nastavu s drugom djecom.

Samostalno odjeljenje Roma nije dalo očekivane rezultate. Bio je to posljednji pokušaj da se sačuva izoliranost i njihov arhaični, prividni mir. Otada se Romi sve više otvaraju prema ostalom stanovništvu. No, neposredno nakon ukidanja samostalnog odjeljenja, ponovo se kod njih javlja otpor prema školi. Tako od 30 upisanih Roma školske godine 1957/58. nitko ne završava školu, iako se iz uspjeha u prvom razredu jasno vidi da je bilo učenika koji su mogli nastaviti školovanje. Velik je broj nepolaznika, a i oni najuporniji nemaju snage da završe osnovnu školu.

OSNOVNA ŠKOLA »PETAR PRERADOVIĆ« PITOMAČA 1961 – 1983.

Specifičnosti u odgoju Roma – povijesna i kulturna uvjetovanost

Do sada smo poistovjećivali odgoj i obrazovanje sa školom (osnovna škola), jer što se tiče djece Roma, drugi pozitivni utjecaji, osim obiteljskog odgoja, nisu imali značajniju ulogu. Međutim, što idemo bliže sadašnjosti, stanje se popravlja. Sada se vide rezultati odgojnog djelovanja na prvim generacijama Roma koji su išli u školu. Oni shvaćaju da je školovanje jedini način uključivanja u sve tokove društvenog života. Nepolasci se smanjuju, roditelji se brinu da djeci pruže sve što im je potrebno za školovanje.

Djeca Romi razlikuju se od svojih vršnjaka manje izgledom, a više po mentalitetu i stavovima. Pa čak i ona djeca koja su »na čuvanju« tokom trajanja škole, ne gube te osnovne karakteristike. Budući da još uvijek žive u homogenoj i izoliranoj grupi, vanjski utjecaji su sporadični i povremeni.

Danas u Pitomači postoje dvije grupe Roma: kolompari – nastali transformacijom čergara, te nakupci i preprodavači – nastali razvojem od predašnjih sakupljača, piščokara i preprodavača konja na sajmovima. I jedni i drugi naglo su se obogatili. Na mjestu nekadašnjih čergi i potleuška nikla su najsvremenija zdanja.

Njihov dohodak je neusporedivo veći nego dohodak drugih stanovnika Pitomače. Kako su se dugo smatrali inferiorni prema ostalim mještanima »gađama«, danas se nastoje izdici i to isključivo pomoću materijalnih dobara, što im je, na neki neobjašnjen način, posljednjih godina izvanredno uspjelo. Njihove su kuće bogato i lijepo namještene. Od siromašnih nomada još prije tridesetak godina, Romi su podigli svoj životni standard na zavidnu visinu. O načinu na koji su to postigli, Romi ne govore. Tek iz sekundarnih izvora može se saznati da se Romi osim poznatih načina privređivanja – sakupljanjem starih krpa i perja, bave preprodajom vesti i drugih odjevnih predmeta. Za razliku od ranijih vremena, danas djeca ne putuju stalno s njima, već uglavnom samo za vrijeme školskih praznika. Tijekom školske godine ostaju »na čuvanju« kod starijih rođaka ili u nekoj seoskoj obitelji koja preuzima brigu za njihovo cjelokupno uzdržavanje i otpremanje u školu. Sve su češći slučajevi da i jedan od roditelja ostaje neko vrijeme kod kuće, pa čak i tijekom čitave godine.

Iz takvog načina života, proizlazi i specifičan odgoj – bez izravnog utjecaja roditelja na dijete. Može se bez ikakve ograde reći da je dijete Roma jednako sposobno kao i svako drugo dijete. Ali ono već u ranom djetinjstvu »stagnira« u odnosu na drugu djecu. Njemu nedostaje ponajviše roditeljska ljubav i pozitivan obiteljski odgoj, što ostavlja neizbrisive posljedice u čitavom životu.

Tako »odgajano« dijete vrlo brzo se osamostaljuje. Već sa trinaest, četrnaest godina, čim postanu spolno zreli, oni ulaze u brak. Prema podacima Općinskog suda Đurđevac, broj molbi za stupanje u brak maloljetnih Roma stalno se povećava (1978. – četiri, 1979. – devet, 1980. devet, 1981. – sedam, 1982. do 15. srpnja – jedanaest). Iz mnoštva molbi, zanimljivo je uočiti razlog ranog stupanja u brak. »Malodobna X već dvije godine živi u vanbračnoj zajednici sa Y koji je po zanimanju trgovac, a trenutno je na odsluženju vojnog roka. Imaju zajedničko dijete, malodobnog sina.« (IR1 – 39/82.) »... s obzirom da se duže vremena zabavljam (s malodobnom X), odlučio sam zaključiti brak, a osim toga običaj je da se djevojke i mladići žene i udaju prije navršanih 18 godina života. Nakon zaključenja braka ja i malodobna X živjeli bi kod mojih i njezinih roditelja, dok ja ne završim školu, a vrlo je vjerojatno da ću nakon trećeg razreda srednje škole prekinuti školovanje i uposliti se.« (IR1 – 50/82.) »Svojom voljom odlučila sam zaključiti brak prije punoljetnosti... Završila sam peti razred osnovne škole. Živim u domaćinstvu moje majke koja posjeduje manju kuću i vrt... Sa svojim zaručnikom Y živim vanbračno, uskoro će biti godinu dana, živimo kod moje majke, a ja sam gravidna.« (IR1 – 7/82.)

Normalno, kod takvih nezrelih ličnosti nesuglasice, sukobi i svađe nisu nikakva rijetkost. I kako onda da djeca – a oni to još zapravo jesu, mogu odgajati svoju vlastitu djecu? Ne iznenađuju zato ni rastave brakova, pri čemu opet stradavaju djeca. Kao u nekom »začaranom krugu« nalaze se Romi i teško se izvlače iz njega. Na žalost sve do nedavno nije bilo bliže veze između odgoja u školi i odgoja u obitelji.

Ne može se nikako reći da se Romi ne brinu za svoju djecu, dapače, ona su lijepo i uredno obučena, u materijalnom pogledu imaju sve što im treba, čak i mnogo više od toga. Materijalnim dobrima nastoje nadoknaditi neostvarenu roditeljsku ljubav i pružiti svojoj djeci ono u čemu su sami u djetinjstvu oskudjivali. Ipak, odgojni rezultati najčešće nisu onakvi kakve roditelji očekuju.

Dugo su vremena Romi bili izolirani i sklapani su brakove isključivo unutar svoje grupe. Danas je i u tom pogledu situacija povoljnija. Sve su učestaliji mješoviti brakovi čime se donekle mijenja i način života, što može dovesti do određenih odgojnih utjecaja na djecu Rome.

Romi su nekad govorili međusobno i romani jezikom koji se gotovo izgubio, tako da djeca znaju tek poneku riječ. Kulturno stvaralaštvo nije kod Roma u Pitomači razvijeno baš naročito, a od folklorne tradicije ističe se muzika.

Romi danas imaju sve uvjete da u Pitomači normalno pohađaju i završe osnovnu školu, a to se ipak još vrlo rijetko događa. Gdje je, onda, problem? U njima samima, njihovoj kulturi, načinu života, ili u njihovom odnosu prema školi?

Cilj odgoja u osnovnoj školi je da se djeca Romi »izdvoje« iz povijesnog i kulturnog konteksta – uz dužno poštovanje običaja i tradicije, i uz aktivno sudjelovanje roditelja, oblikuju pravilno društveno usmjerene, emocionalno i psihički zrele ličnosti. No, taj je proces ne samo dugotrajan već traži i maksimalnu angažiranost svih činilaca odgojnog procesa.

NEKE KARAKTERISTIKE ODGOJA ROMA U NIŽIM RAZREDIMA OSNOVNE ŠKOLE

Počela je nastava za novu generaciju učenika. U jednom prvom razredu, od 23 učenika sedmero je Roma. Gotovo jedna trećina. Sva su djeca pomalo uzbuđena, novim prostorom, atmosferom, drugovima. Romi se dobro uklapaju u razrednu zajednicu. Razlike između njih i druge djece u odgoju i obrazovanju nema. Ali na kraju četvrtog razreda, samo su tri Roma uspješno prošla.

Zaista, odgoj djece Roma u nižim razredima stvara nastavniku velike poteškoće. Učitelji su svjesni u kakvom su Romi položaju, znaju prilike u kojima žive, ali samostalno ne mogu riješiti problem. Neki Romi napuste školu već kod prvog neuspjeha, a onda je i odgojno djelovanje škole na njih minimalno. Bilo je slučajeva da neki idu četiri, pa čak i pet puta u prvi razred. Takvo pak »formalno« odgojno djelovanje čini više štete nego koristi. Druga krajnost bi bila da se svi učenici Romi, bez prevelikog obzira na obrazovne rezultate, puštaju dalje, ali ni time se ne bi ništa postiglo. Zbog toga se nastavnici u nižim razredima drže načela istog odgoja i obrazovanja za sve učenike, bez obzira na prethodnu pripremljenost (uz neke elemente individualnog rada i dopunske nastave) što u slučaju učenika Roma nije dovoljno. Naime djeca Romi ne pohađaju ni »malu« školu u trajanju od 150 sati redovito, već povremeno i bez velikog interesa.

Postavlja se pitanje, da li se bitno razlikuju učenici Romi od ostalih učenika i kakva je međusobna interakcija?

Budući da je moralno oblikovanje veoma važno u ovom periodu a osobito za Rome, koji rano napuštaju školu, proveo sam u trećem A razredu Osnovne škole »Petar Preradović« Pitomača ispitivanje, zapravo procjenjivanje moralnih osobina učenika na temelju promatranja i samopromatranja. Učenici su procjenjivali kod pet učenika, od kojih su tri bila Romi, slijedeće osobine:

urednost, discipliniranost, skromnost, iskrenost, drugarstvo, marljivost, točnost, čuvanje svojih stvari, čuvanje društvene imovine, pravednost – na skali od pet stupnjeva. Globalni rezultati pokazali su da nema osobitih razlika u razvijenosti moralnih osobina kod Roma i kod druge djece, da rezultati ovise zapravo o uspjehu učenika u nastavi i socijalnom položaju u razrednoj zajednici. Šire ispitivanje dalo bi pouzdanije rezultate i provjerilo hipotezu o znatnom utjecaju škole i odgoja – već u nižim razredima, na pravilno moralno formiranje Roma. Na žalost o krajnjim rezultatima moralnog formiranja djece Roma koji napuste školu već prije četvrtog razreda, možemo samo naгаđati.

Pitao sam učenike u II A razredu što je za njih sreća? (u sklopu šireg ispitivanja gdje su obuhvaćeni i svi viši razredi). Postavio sam zapravo tri pitanja:

1. Što može biti povod ljudskoj sreći?
2. Kako se čovjek ponaša kad je sretan?
3. Što je sreća?

Izdvojivši odgovore Roma, nisu uočeni specifični odgovori, no neki su bili vrlo zanimljivi:

1. Kad dobijem nešto novo.
2. Osjećam se ponosna.
3. Sreća je kad se razigramo, Sreća je veliko iznenađenje, Sreća je radost, Sreća je kad sve imamo.

Da bi saznao kako se djeca Romi odnose prema školi i kako se ponašaju, proveo sam anketu u III A razredu. Anketu je ispunjavalo 6 učenika Roma (23 učenika u razredu). Samo jedan živi s roditeljima, četiri s bakom i djedom, a jedan s rodbinom. Tri su napisala da imaju povremeno problema u školi, a dvoje da teško uče. Zanimljivo da u igri s drugovima žele biti kao i ostali, i da svi namjeravaju nastaviti školovanje. Nekih specifičnosti u odgovorima nije bilo, što se očekivalo, jer su učenici Romi u nižim razredima u odnosu prema školi, pa i ponašanju gotovo identični sa ostalim učenicima.

U II A razredu, prema projektu ODGOJ ROMA – učenici su pisali sastavak na temu »Što bih želio raditi«. Namjera je bila nešto više saznati o željama i zanimanjima koje bi učenici Romi htjeli obavljati. Da li su to tradicionalna zanimanja kojima se Romi bave ili se u dobi od 7 – 8 godina, djeca Romi »odlučuju« prema vlastitim željama? Od tri učenice, dvije bi željele biti krojačice (što je u skladu s pojavom da se u posljednje vrijeme Romi – a naročito žene odijevaju veoma moderno), a jedna nastavnica. I drugi učenici Romi u nižim razredima izabiru zanimanja koja žele, bez obzira na zanimanja roditelja, dok su ostali učenici (njih dvije trećine) dosta vezani za zanimanja kojima se bave roditelji, jer su im i najbliža.

Sociometrijsko ispitivanje izvršeno je u II A razredu. Zanimale su me vanjske reakcije učenika Roma prema drugim učenicima (i obratno), utvrđivanje socijalnog položaja Roma, struktura razreda i komunikacijske osobine učenika. Zbog toga sam izabrao niz od 15 pitanja, gdje su učenici birali s kime bi, i s kime nikako ne bi obavljali određenu aktivnost (1 – vožnja na biciklu, 2 – odlazak u kino, 3 – igra u školi, 4 – igra kod kuće, 5 – slušanje ploča, 6 – učenje pjesmice, 7 – učenje čitanja, 8 – pisanje zadaće iz matematike, 9 – ostavljanje kuće na čuvanje, 10 – čuvanje stvari, 11 – posuđivanje novca, 12 – pomaganje u nesreći, 13 – dijeljenje hrane na izletu, 14 – sjedenje u klupi, 15 – biranje predsjednika razredne zajednice). Analiza sociometrijskog istraživanja dala je slijedeće rezultate:

- u razredu ima 25 učenika (tri učenice Romi) Ljiljana, Sandra, Branka
- od mogućih 375 biranja, učenici Romi birani su 29 puta (od toga 28 puta međusobno), a odbaceni su 133 puta (28 puta međusobno), (Ljiljana je birala Branku svih 15 puta, i odbacila Sandru 15 puta)
- iz tablice se vidi, da su učenice Romkinje dosta izolirane i imaju nizak sociometrijski status:

	Si	Ej	L	EE	EX	Opći uspjeh 1. raz.
Ljiljana	-0,375	0	11	4	-16	4
Sandra	-0,875	0,133	0	-3	-26	2
Branka	-0,541	-0,166	11	5	-15	5
Najmanji rezultat	-0,875	-0,733	0	-6	-26	
Najviši rezultat	0,666	0,133	22	10	4	

Si - sociometrijski status
Ej - emocionalna ekspanzija
L - status vodstva
EE - socijalna emotivnost
EX - isključenje

Rezultati sociometrijskog istraživanja su pokazali da, iako učenici Romi u nižim razredima ne odudaraju od ostalih učenika, nisu prihvaćeni kako bi se to očekivalo, već i kod učenika postoje donekle predrasude što je rezultat dugogodišnje izoliranosti i specifičnog života Roma.

Ako želimo sintetizirati rezultate istraživanja, može se reći da - što se škole tiče, nema objektivnih poteškoća koje bi uvjetovale slabiji uspjeh i osipanje učenika Roma. U takvoj situaciji zadatak je nastavnika u nižim razredima kompleksan: za kratko vrijeme formirati ličnost sa svim pozitivnim osobinama. A to je vrlo teško ostvariti.

Za one koji prijeđu u više razrede može se očekivati da će odgojni proces uspješno završiti. Većina onih koji ne uspiju, brzo će se »prilagoditi« sredini iz koje je potekla. Ipak, neće sve zaboraviti. A moramo znati da je bilo kakav uspjeh u odgojnom djelovanju osnova za daljnji rad.

SPECIFIČNOSTI ODGOJNOG RADA S UČENICIMA ROMIMA U VIŠIM RAZREDIMA OSNOVNE ŠKOLE

Ako učenik Rom krene u više razrede, postoji vjerojatnost da će ih i završiti. I tu se javljaju krizna razdoblja. U petom, pa i u šestom razredu učenici Romi doživljavaju veliku krizu. Mali broj koji je ostao u školi odudara od sredine u kojoj žive. Dok njihovi vršnjaci, koji su prekinuli školovanje, provode vrijeme u igri, zabavi i povremenim odlascima »na teren«, imaju mnogo novaca - Romi u školi imaju mnogo obaveza, moraju mnogo učiti, a da u tome ne vide neki poseban razlog, niti pravu svrhu. Tada se ionako mali broj Roma u višim razredima još više osipa, uglavnom zbog zanemarivanja škole.

Poseban je slučaj kod djevojčica koje prekidaju školovanje zbog udaje. Tako je njih deset školske godine 1981/82. napustilo školu, jer su se udale: iz 6. A razreda - jedna, iz 6. B razreda - dvije, iz 7. A razreda - dvije, iz 8. A razreda - četiri, iz 8. B razreda - jedna. Među njima bilo ih je, koje su prvo polugodište završile s odličnim uspjehom.

Da bi zorno ilustrirali krizni period u školovanju Roma, kao i veliko osipanje koje je i najveći problem u redovnom školovanju djece Roma, analizirat ćemo opći uspjeh kroz period od 1969. do 1982. godine. No prije toga, da bi povezali ovaj period sa prethodnim, pratit ćemo uspjeh generacije učenika Roma 1962/63. školske godine. Iz ove generacije niti jedan učenik Rom nije završio osnovnu školu.

BROJ I OPĆI USPJEH UČENIKA ROMA - 1962/63.

Razred	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Neocijenjen	11	7	1	10	5	3	-	-
Nedovoljan	8	7	1	2	5	1	-	-
Dovoljan	7	8	3	-	4	-	-	-
Dobar	4	3	2	4	-	-	-	-
Vrlo dobar	2	-	2	-	2	-	-	-
Odličan	-	-	-	-	-	-	-	-
Ukupno	32	25	9	16	16	4	-	-

BROJ I OPĆI USPJEH GENERACIJE UČENIKA ROMA - 1969/70.

Razred	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Neocijenjen	25	3	-	-	-	-	-	-
Nedovoljan	7	2	1	-	3*	-	-	-
Dovoljan	4	5	2	2	-	-	-	-
Dobar	7	5	4	2	1	1	1	-
Vrlo dobar	-	1	1	2	-	1	1	2
Odličan	-	-	-	-	-	-	-	-
Ukupno	43	16	8	6	4	2	2	2

* - V razred su završila još 2 učenika Roma, nakon ponavljanja

BROJ I OPĆI USPJEH GENERACIJE UČENIKA ROMA - 1970/71.

Razred	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Neocijenjen	1	1	-	-	-	-	-	-
Nedovoljan	3	-	-	1	1	-	-	-
Dovoljan	1	-	3	-	-	-	-	-
Dobar	3	4	2	1	1	1	1	1
Vrlo dobar	1	1	-	1	-	-	-	-
Odličan	-	-	-	-	-	-	-	-
Ukupno	9	6	5	3	2	1	1	1

BROJ I OPĆI USPJEH GENERACIJE UČENIKA ROMA - 1971/72.

Razred	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Neocijenjen	4	-	-	1	-	-	-	-
Nedovoljan	3	-	-	1	1	-	-	-
Dovoljan	2	3	3	-	-	-	-	-
Dobar	7	9	6	6	6	5	5	5
Vrlo dobar	2	3	4	1	1	1	1	1
Odličan	2	1	1	1	-	1	1	1
Ukupno	20	16	14	10	8	7	7	7

BROJ I OPĆI USPJEH GENERACIJE UČENIKA ROMA - 1972/73.

Razred	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Neocijenjen	12	-	-	-	-	-	-	-
Nedovoljan	3	1	2	-	-	-	-	-
Dovoljan	1	1	-	-	-	-	-	-
Dobar	-	2	2	2	1	-	-	-
Vrlo dobar	-	-	1	1	-	-	-	-
Odličan	1	2	-	-	-	-	-	-
Ukupno	17	6	5	3	1	-	-	-

BROJ I OPĆI USPJEH GENERACIJE UČENIKA ROMA - 1973/74.

Razred	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Neocijenjen	4	-	-	-	-	-	-	-
Nedovoljan	-	-	-	-	-	-	-	-
Dovoljan	-	-	-	-	-	-	-	-
Dobar	2	4	4	1	3	3	4	2
Vrlo dobar	3	2	3	1	1	1	-	2
Odličan	2	3	2	3	-	-	-	-
Ukupno	11	9	9	5	4	4	4	4

BROJ I OPĆI USPJEH GENERACIJE UČENIKA ROMA - 1974/75. /1974/75 - 1981/82/

Razred	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Neocijenjen	3	-	-	-	-	-	1	1
Nedovoljan	2	2	-	-	-	-	1	-
Dovoljan	1	2	1	1	-	-	1	-
Dobar	4	6	4	4	4	6	3	1
Vrlo dobar	1	1	1	2	2	-	-	-
Odličan	-	-	-	-	-	-	-	-
Ukupno	11	11	7	7	6	6	6	2

Ako želimo rezimirati rezultate, prolaznost učenika Roma u toku posljednjih šest generacija bila je zapanjujuće mala, što predstavlja presedan u našem osnovnom školstvu.

Generacija	1969/70.	1970/71.	1971/72.	1972/73.	1973/74.	1974/75.
Upisani 1. raz.	43	9	20	17	11	11
Upisani 5. raz.	4	2	8	1	4	6
Završili						
4. razred	6(13,9%)	4(44,4%)	10(50%)	3(17,6%)	5(45%)	7(63%)
Završili						
8. razred	2(4,6%)	1(11,1%)	7(35%)	0(0%)	4(36%)	2(18%)

Uspiju li djeca Romi prevladati ta krizna razdoblja (peti i šesti razred) osjećat će se »nadmoćnima« nad svim onim Romima koji prije ili sada nisu završili školu. To je glavni motiv koji ih vuče i dalje, tako da neki – iako sada još vrlo rijetki, završe i srednju školu. No njih sredina ne prima kako bi očekivali, jer suviše odudaraju od nje. Ali i u tome se naziru promjene, jer jedno je ipak sigurno – njihov primjer djeluje na drugu djecu Rome veoma povoljno.

BROJ I OPĆI USPJEH UČENIKA ROMA – 1981/82.

Razred	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Neocijenjen	-	1	-	-	-	-	1	1
Nedovoljan	1	4	-	-	-	-	-	-
Dovoljan	3	3	1	-	-	-	-	-
Dobar	3	2	4	6	3	2	4	1
Vrlo dobar	6	-	-	2	3	-	1	-
Odličan	4	-	3	-	-	1	-	-
Ukupno	17	10	8	8	6	3	6	2

Da bismo saznali što djeca Romi misle o školi i kako je doživljavaju, provedeno je u petim razredima ispitivanje, zapravo učenici su pisali slobodni anonimni sastavak na temu »što volim, a što ne volim u školi«.

Rezultati su bili indikativni i donekle specifični za učenike Rome. Kod jednog dijela učenika prevladala je pozitivna orijentacija, kao spoznajna komponenta: »Meni se u školu sviđa ići, jer svaki dan nešto novonaučim«, »Ja volim ići u školu, jer u njoj sam naučila kako se trebamo ponašati na ulici«, »Lijepo mi je što saznam ono što nisam nikad ni čula«, ili kao prijateljstvo i drugarstvo – »U školi mi se sviđa što sam stekla nove drugove«, »Ja volim ići u školu, jer znam da idu moji drugovi i drugarice. Nekada se samnom družu a nekada ne«.

Neki učenici Romi ne vole ići u školu: »Meni se ne sviđa u školu. Moram pisati zadaće i učiti«, »Kad imamo mnogo sati ne mogu dočekati da završi nastava«, »Pod nekim satovima mi je dosadno, jer neki nastavnici tumače, a ja ništa ne razmem«, »Ne volim ići u školu, jer imamo puno zadaće i moramo puno učiti«. Zanimljiva su i dva originalna prijedloga za organizaciju nastave: »Ja bih voljela da idemo jedan mjesec u školu, a jedan ne«, »Ja bih htjela da jedan tjedan igramo, a jedan tjedan učimo. Htjela bi da svaki učenik ima na tjedan jedan dan pravo da izostane od nastave iz bilo kakvih razloga«.

Zbog mnoštva predmeta i nastavnika, u višim razredima je sustavniji odgojni rad s učenicima Romima otežan. Nedostaje jedinstven pristup kod odgojnog djelovanja, što bi za prevladavanje kriznih perioda bilo neophodno, jer želje za školovanjem kod učenika Roma ne nestaje što je pokazala i anketa provedena u petim razredima. Iz ankete ćemo izdvojiti nekoliko relevantnih pitanja: sa kime žive? – svi (6 učenika Roma) žive s roditeljima; kome se obraćaju za pomoć, kad imaju neki problem? – 2 mami, 1 baki, 3 prijateljima (roditelji rijetko kod kuće); žele li nastaviti školovanje? – 2 osnovna škola, 2 srednja škola, 2 fakultet; da li bi željeli živjeti u jednom mjestu (gradu) ili se seliti? – 3 stalno u Pitomači, 2 žele mijenjati mjesto stanovanja, 1 u Njemačkoj; što bi radili da ne idu u školu? – 3 pomažu roditeljima, 2 igrali bi se, 1 čitao, učio, igrao.

Radi usporedbe sa II razredom – »Što bih želio raditi?« postavljeno je Romima u V razredu pitanje – »Što bi htjeli postati?« 3 učenika Roma žele biti trgovci »Željela bih postati trgovac... jer me taj posao vuče«, »Ja bih htjela biti trgovac. To je pod utjecajem mojih roditelja«, a 1 električar, 1 frizerka i 1 pjevačica. Ne pedirajući za generalizacijom, čini se da su djeca Romi već u V razredu (a pogotovo kasnije) jasno profesionalno usmjereni prema trgovačkim zanimanjima, koja im obavljaju roditelji (trgovci, prekupci, preprodavači). Budući da im za taj posao škola nije »neophodna«, zanemarivanje ili napuštanje škole ne ostavlja kod djece veće posljedice.

U petom A razredu izvršio sam sociometrijsko ispitivanje. Koncipirano je bilo kao i sociometrijsko istraživanje u II A razredu, uz ponešto modificirana pitanja (7 – učenje prirode, 3 – igranje nogometa, rukometa). Kod analize posebna pažnja je obraćena na neke relevantne pokazatelje: sociometrijski status, emocionalnu ekspanziju, status vodstva, socijalna emotivnost i isključenje. Analiza je trebala dati odgovor na pitanje: da li je socijalni položaj učenika Roma u višim razredima bolji, slabiji ili podjednak sa socijalnim položajem u nižim (II) razredima.

Analiza sociometrijskog istraživanja dala je ove rezultate, koji djelomično ekspliciraju socijalni položaj učenika Roma: – u razredu ima 24 učenika (2 učenika i 2 učenice Romi) Blaženka, Damir I., Brankica, Damir R.

– od mogućih 360 biranja, učenici Romi birani su 22 puta (od toga 9 puta međusobno), a odbačeni su 108 puta (13 puta međusobno)

– kod pitanja 6, 7, 8 (učenje pjesmice, učenje prirode, pisanje zadaće iz matematike) nije bilo biranja učenika Roma, isto kao kod pitanja 10, 11, 15 (čuvanje stvari, posuđivanje novca, biranje predsjednika razreda)

	Si	Ej	L	EE	EX	Opći uspjeh V raz. prvo polug.
Blaženka	-0,478	-0,133	5	2	-12	1
Damir I.	-0,434	0,066	10	4	-17	1
Brankica	-0,521	-0,666	7	2	-16	1
Damir R.	-0,782	1,266	2	2	-22	3
Najmanji rezultat	-0,782	-0,333	2	-4	-22	
Najviši rezultat	0,869	0,266	30	10	0	

Si – sociometrijski status
Ej – emocionalna ekspanzija
L – status vodstva
EE – socijalna emotivnost
EX – isključenje

Rezultati sociometrijskog istraživanja slični su rezultatima u II razredu, a to znači da učenici Romi nisu adekvatno prihvaćeni u razrednoj zajednici. Ne bih rekao da su učenici Romi u razredu izolirani ili u »podređenom« položaju, no određene predrasude ipak postoje. Nove generacije učenika Roma pokazuju više prirodnosti i spontanosti u odnosima s drugim učenicima, što ima i povratni utjecaj, pa stvarni socijalni položaj učenika Roma u razrednoj zajednici, nije isključivo uvjetovan porijeklom, već sve više dolaze do izražaja pozitivne osobine ličnosti.

Nastavnici, pa i učenici, često zaboravljaju da su Romi u vrlo delikatnom položaju. S jedne strane odudaraju od cjeline u školi – tek po koji Rom u razredu, a s druge strane, odudaraju od sredine u kojoj žive. Neki se zbog toga povuku u sebe i nastoje biti »nevidljivi«, dok drugi svojim ponašanjem žele na svaki način skrenuti pažnju na sebe. Takvo polarizirano ponašanje učenika Roma stvara poteškoće pri potpunom prihvaćanju u razrednu zajednicu.

U razgovoru s učenicima Romima saznao sam da svi žele završiti školu i mnogi se doista trude da to i ostvare, no da bi us-

pjeli, potrebna je stalna angažiranost nastavnika. Međutim to će zasad uspjeti tek ponekom, što pokazuju i podaci o uspjehu učenika Roma 1981/82. školske godine.

U višim razredima provedeno je i ispitivanje, što za učenike Rome zapravo znači sreća? Postavljena su tri pitanja:

1. Što može biti povod ljudskoj sreći?
2. Kako se čovjek ponaša kad je sretan?
3. Što je sreća?

Rezultati ispitivanja u V razredu (postavljeno je samo integralno pitanje – što je sreća?) pokazali su da se sreća poistovjećuje sa težnjama ili neispunjenim ili manje ispunjenim željama. »Za mene bude sreća dok me tata i mama poljube«, »Sreća je kad se dijeli sa prijateljima«, »Sreća je biti veseo kao ptica kad pjeva«, »Za mene znači biti sretan kad mi mama i tata dođu iz Ljubljane«, »... kad me mama poljubi u čelo. I kad me tata podigne i poljubi u obram«. Izjednačavanje sreće sa roditeljskom ljubavlju je očigledno, što je u mnogome uvjetovano odvojenim životom, a to djeca itakako duboko osjećaju i doživljavaju.

U VI razredu taj je trend donekle zadržan, no odgovori su manje spontani.

1 »Povod sreći mogu biti ljubav, život, rad, brak«, »Zato jer negdje radi«, »Život«.

2 »Sretan je, nasmijan, veseo, pjeva«, »Dobar i ponosan«.

3 »Sreća je za mene neki događaj koji u meni budi neko uzbuđenje«, »Kad dobijem peticu, da nekom nešto pomognem, da me mama pohvali«, »... kada je u obitelji sve u redu«.

Odgovori u VI razredu vrlo su slični odgovorima ostalih učenika, i nema posebnih specifičnosti.

Rezultati ispitivanja u VII razredu pokazali su izvjesnu slovitost u određivanju sreće:

1 »Mir, ljubav, vesela djeca, sloga, sretne misli, dolazak nekog drugog, povratak ljudi iz daleka«.

2 »Nitko mu nije ravan, samo misli o sebi i sve drugo mu je uzalud«, »Veselo, i kad je sretan za njega nema prepreka«.

3 »Sreća je ptica što pjeva na grani«, »Sreća se ne može izreći na papiru... sreća je pjesma«.

Sreća je za učenike Rome u VII razredu, uglavnom imaginarna, velika, ali i daleka.

U VIII razredu odgovori su veoma različiti, bez izrazite usmjerenosti, što govori o samostalnom shvaćanju i prihvaćanju pojma sreće:

1 »Povod ljudskoj sreći može biti ljubav«, »Ljubav prema životu... poštenje potrebno je čovjeku za sreću«.

2 »Veseo, radostan, smije se«, »Ponaša se ovako: stariji kao dijete (ponekad ne može prosuđivati pravo)«.

3 »Sreća je kad si bezbrižan«, »... ipak je najveća sreća živjeti«, »Sreća je za onoga tko ima roditeljsku ljubav, sreća je kad imaš druga da ti pomogne u nevolji«, »Zadovoljstvo je sreća«, »Sreća je ljubav u kojoj nema tuge«.

Prema rezultatima ispitivanja »sreća« – uz neke općenite odrednice, opaža se suptilno povezivanje sreće i roditeljske ljubavi. Upravo na toj osnovi gradi se poseban odnos učenika Roma i nastavnika, čega nastavnici često nisu dovoljno svjesni, a upravo je njihova uloga u odgoju djece Roma, presudna.

Nema sumnje da je nastavnik – uz odgojno djelovanje obitelji, najvažniji element u odgojnom procesu djece Roma u osnovnoj školi. Zbog specifičnih uvjeta života Roma, on mora preuzeti i dio uloge roditelja, te posvetiti posebnu pažnju toj djeci. Učenici Romi u nastavniku vide mnogo snažniji uzor, nego ostala djeca. Nastavnik je jedina osoba s kojom se svakodnevno i ravnopravno susreću i kojoj se mogu povjeriti, budući da obitelj kod djece Roma najsnažnije djeluje u predškolskom razdoblju.

U osnovnoj školi, uspjeh odgojnog rada u mnogome zavisi od sposobnosti i adekvatnog odnosa prema radu nastavnika i razrednika – naročito u višim razredima, gdje bi razrednik trebao sintetizirati i koordinirati odgojni rad.

Jasno je da je autoritet nastavnika redovno i emotivno obojen, što nastavnici i učenici Romi lako uočavaju. Pravilan odnos nastavnika prema učenicima Romima, razvija kod njih pristojan i pažljiv odnos prema starijima, a boravak među drugim učenicima omogućuje razvitak drugarstva i prijateljstva.

Budući da je obitelj temelj odgojnog djelovanja, pripremanje za obiteljski život je za učenike Rome od presudnog značenja. Njihovi rani brakovi dovode do teških posljedica ne samo kod njih, već i kod njihove djece.

Učenike Rome treba odgajati da smisao ljubavi i svoju osobnu sreću vide u obiteljskom životu, jer je evidentno da oni primjenjuju relativnu seksualnu slobodu, bez ljubavi i dubljeg razmišljanja o odgovornosti za posljedice koje iz toga proizlaze. Uz isticanje pozitivnih primjera iz vlastite sredine, nastavnici bi trebali i sustavno djelovati na području humanizacije odnosa među spolovima i pripremanja za obiteljski život.

Pedagog škole je izuzetno važan činilac u odgoju učenika – djece Roma. Njegov je zadatak da uskladi i ostvari jedinstveno djelovanje svih odgojnih čimbenika na učenike Rome. Osim suradnje s roditeljima, pedagog potiče, koordinira i intenzivira odgojni rad, tako da učenici Romi ne samo nauče, već i osjete proklamiranu brigu o čovjeku, solidarnost, povjerenje, ravnopravnost, poštivanje ličnosti i uzajamnu pomoć svih koji ih okružuju.

Slobodne aktivnosti i slobodno vrijeme su značajan činilac svestranijeg razvoja ličnosti učenika Roma. Naime, društveno-pozitivno i kulturno korištenje slobodnog vremena je za djecu Rome važno iz više razloga. Budući da zbog odvojenosti od roditelja nemaju od njih neposrednih poticaja, škola – uz ostale faktore kao što su sportsko društvo, kulturno-umjetničko društvo, astronomsko društvo, kino-klub... treba ponuditi, organizirati i osposobiti učenike Rome za pravilno korištenje slobodnog vremena. Slobodne aktivnosti u školi moraju omogućiti učenicima Romima da se aktiviraju na onim područjima gdje mogu razviti različite sposobnosti, prema potrebama i željama pojedinih učenika. Pokazalo se, da oni učenici Romi koji su angažirani u slobodnim aktivnostima, pokazuju i veću komunikativnost, pa i bolji uspjeh u nastavi.

Za bogatiji i potpuniji društveni život, koji je kod djece Roma slabo razvijen, nužno je da se zauzmu i učeničke organizacije. Dobre odgojne rezultate imala je izviđačka organizacija. Ona je svojim raznovrsnim aktivnostima i individualno usmjerenim programom u potpunosti pozitivno utjecala na odgojni učinak kod djece Roma, koji su u nju bili uključeni. Držeći se čvrsto principa jednakosti, drugarstva, brige za pojedinca, izviđačka organizacija privukla je djecu Rome bez obzira na dob i spol.

Pionirska organizacija svoju ulogu provodi zadovoljavajuće samo u mlađoj dobi Roma. Kod primanja u pionire valja promatrati roditelje. Nemogućje je ne zapaziti ponos i uzbuđenje kad se na toj svečanosti njihovoj djeci vežu pionirske marame oko vrata. I nije to samo ljubav prema vlastitoj djeci, već istinska radost što su time i njihova djeca izjednačena sa svom drugom djecom.

Iako bi rad pionirske organizacije i u kasnijem razdoblju mogao biti vrlo značajan, čini se da potencijal pionirske organizacije u odgojnom djelovanju na učenike Rome, nije dovoljno iskorišten.

Savez socijalističke omladine zbog vrlo malog broja Roma u višim razredima i kasnijeg dugog izbjivanja iz Pitomače, ima sasvim neznatan utjecaj na tu omladinu. Veoma teško ih je okupiti i organizirati, što ne znači da romsku omladinu možemo zanemariti, dapače, mnoga pitanja koja zanimaju Rome, mogla bi se uspješno riješiti baš kroz omladinsku organizaciju.

Kako Romi malo sudjeluju u društveno-političkom životu mjesta (Socijalistički savez, Savez komunista, delegacija mjesne zajednice...), djecu Rome je potrebno – čim krenu u školu, pripremati za društveni život.

Uvođenje učeničkog samoupravljanja (razredna zajednica, pionirska zajednica, zajednica učenika škole) važan je korak u praktičnom upoznavanju Roma sa samoupravljanjem i samoupravljačkim funkcijama radnih ljudi i građana u našoj društvenoj zajednici.

Djeca Romi žele u osnovnoj školi pokazati što znaju i što mogu naučiti. Sada je zadatak svih faktora odgojnog djelovanja da skladno i jedinstveno djeluju u pozitivnom smjeru. Pedagogiziranje odgojne okoline djece Roma, uvjetovat će krajnje rezultate oblikovanja ličnosti romskog djeteta.

PERSPEKTIVE ODGOJA DJECE ROMA U PITOMAČI

Ne može se reći da su Romi prepušteni sami sebi. Naročito u osnovnoj školi vodi se briga o učenicima Romima i nastoji im se pomoći. Sve brojnijim upisom u školu djece Roma, problem adekvatnog odgoja za romsku djecu, postaje sve složeniji i kompleksniji.

Prema podacima Osnovne škole »Petar Preradović« Pitomača, u ožujku 1983. godine nastavu je pohađalo 106 učenika Roma.

OSNOVNA ŠKOLA »PETAR PRERADOVIĆ« PITOMAČA BROJ UČENIKA ROMA – ožujak 1983.

Razred	M	Ž	Ukupno
1. A - 10, B - 9, C - 9	14	14	28
2. A - 4, B - 5, C - 7, D - 7	12	11	23
3. A - 1, B - 4, C - 1	3	3	6
4. A - 3, B - 5, C - 5	7	6	13
5. A - 4, B - 6, C - 5	8	7	15
6. A - 4, B - 7	8	3	11
7. A - 1, B - 3, C - 1	2	3	5
8. B - 3, E - 2	5	-	5
	59	47	106

I - IV razred	70
V - VIII razred	36
	106

Iako su to zaista rijetki slučajevi, ipak i među pitomačkim Romima ima velike sirotinje. Sustavno djelujući, Centar za socijalni rad općine Đurđevac, nastoji te probleme riješiti ili barem ublažiti.

Uza svu brigu i nastojanje škole, učenici Romi ne postižu rezultate kakve bi mogli postići. Unatoč očiglednoj težnji mnoge djece i želji roditelja da im djeca završe školu, većeg uspjeha za sada nema. A većina roditelja pruža djeci zaista sve uvjete za normalno školovanje. Kolika je ta želja da im djeca završe školovanje, ilustrira podatak, da ih nakon neuspjeha ili prekida škole zbog ženidbe, upisuju u večernju Osnovnu školu u Đurđevcu.

Uvijek je bilo nekih »sitnica« zbog kojih nisu završili razred i osnovnu školu. Istina, škola bi im mogla još više pomoći na taj način da uvede pruženi boravak učenika, koji bi za djecu Rome bio iznimno koristan. Tu bi mogli u miru učiti, raditi, igrati se, okruženi pažnjom i vođeni stručnjacima (nastavnik, pedagog, psiholog).

Osim produženog boravka u školi, prema željama Roma, trebalo bi u Pitomači organizirati i dječji vrtić, gdje bi djeca Romi mogli boraviti ono vrijeme kad su roditelji »na terenu«. Valjalo bi odraslim Romima omogućiti da se zaposle u mjestu (radne organizacije, mala privreda...) čime bi se eliminirao dio problema u odgoju njihove djece.

Naravno, mogućnosti škole u rješavanju cjelokupnog problema Roma u Pitomači su ograničene, pa čak i u odgojnoj sferi. Jer, i da se suradnja škole i roditelja još više poboljša i da djeca Romi shvate zašto idu u školu i što postižu školovanjem, teško će se postići rezultat kakav bismo željeli.

Ne smijemo zaboraviti – Romi su narod čiju tradiciju, osobitosti, kulturu i specifičnosti života ne možemo jednostavno izbrisati. To i nije cilj odgoja djece Roma u osnovnoj školi. Mi samo želimo, uvažavajući sve te posebnosti, formirati dijete Roma kao slobodnu, socijalističku, mnogostrano razvijenu ličnost, koja će živjeti kao ravnopravan član u zajednici naših naroda i narodnosti.

A u tom nam moraju pomoći i sami Romi – neovisno o tome izjašnjavali se oni Romima ili ne.

Uz osiguranje svih potrebnih uvjeta – materijalnih, kadrovskih, društvenih... Romima se valja više približiti, prilaziti im s više razumijevanja, treba im htjeti i znati uvjerljivo objasniti što nam je zajednički cilj, i u tom pravcu organiziranije i sustavnije djelovati.

Samo načelno, deklarativno opredjeljenje u slučaju Roma, u Pitomači nije i ne može biti dovoljno, jer će krajnji rezultat odgojnog djelovanja i dalje biti mali, a to nije želja – u to sam potpuno uvjeren – ni njih samih, ni škole, ni šire društvene zajednice.

Odgoj djece Roma, treba utemeljiti kao most bratstva i jedinstva, u našoj socijalističkoj zajednici, ravnopravnih naroda i narodnosti tako da se u potpunosti ostvari želja djevojčice Dijane u šestom razredu Osnovne škole »Petar Preradović« u Pitomači, koja je na pitanje – što je sreća – odgovorila:

»Da me netko voli«.